

MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYANING TA'LIM JARAYONIDAGI O'RNI VA AHAMIYATI

Nishanova Aziza Mirzaxmadovna

TURAN INTERNATIONAL UNIVERSITY

Abdurahmanova Dilnoza Muhammad qizi

TURAN INTERNATIONAL UNIVERSITY

S.BT-22 05 guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22841659>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma'naviy-axloqiy tarbiyaning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni, uning nazariy-pedagogik asoslari va amaliyotdagi qo'llanilishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda milliy qadriyatlar va umuminsoniy axloqiy me'yorlarning o'quvchilar shaxsini shakllantirishdagi ahamiyati, dars jarayoniga ma'naviy-axloqiy komponentlarni integratsiya qilish usullari, shuningdek, raqamli muhitda yuzaga keladigan axloqiy muammolar va ularning yechimlari ko'rib chiqiladi. Maqolada ta'lim jarayonida insonparvarlik, vatanparvarlik va mas'uliyat kabi qadriyatlarni shakllantirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. ma'naviy-axloqiy tarbiya, barkamol shaxs, ta'lim jarayoni, milliy qadriyatlar, pedagogik integratsiya, raqamli etika, insonparvarlik, kompetentsiyaviy yondashuv.

Аннотация. В данной статье анализируется роль духовно-нравственного воспитания в современной системе образования, его теоретико-педагогические основы и применение на практике. В исследовании рассматривается значение национальных ценностей и общечеловеческих этических норм в формировании личности учащихся, методы интеграции духовно-нравственных компонентов в учебный процесс, а также этические проблемы, возникающие в цифровой среде, и пути их решения. В статье разработаны научно обоснованные рекомендации по формированию таких ценностей, как гуманизм, патриотизм и ответственность в образовательном процессе.

Ключевые слова: духовно-нравственное воспитание, гармонично развитая личность, образовательный процесс, национальные ценности, педагогическая интеграция, цифровая этика, гуманизм, компетентностный подход

Abstract. This article analyzes the role of spiritual and moral education in the modern educational system, its theoretical and pedagogical foundations, and its practical application. The study examines the importance of national values and universal ethical norms in shaping students' personalities, methods of integrating spiritual and moral components into the learning process, as well as ethical challenges arising in the digital environment and ways to address them. The paper provides evidence-based recommendations for fostering values such as humanism, patriotism, and responsibility within the educational process.

Keywords: spiritual and moral education, well-rounded personality, educational process, national values, pedagogical integration, digital ethics, humanism, competency-based approach.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborot jamiyati sharoitida ta'lim tizimining oldida turgan eng dolzarb vazifalardan biri bu nafaqat raqobatbardosh bilim berish, balki yosh avlodni ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol, mustaqil fikrlaydigan va mas'uliyatli shaxs etib tarbiyalashdir. Ta'lim jarayoni ikki tomonlama vazifani bajaradi: birinchidan, o'quvchilarga ilmiy bilim va ko'nikmalarni singdirish; ikkinchidan, ularning dunyoqarashi, axloqiy me'yorlari va ijtimoiy xulq-atvorini shakllantirish.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "Inson qadri uchun" tamoyili barcha sohalarda, xususan, ta'lim tizimida ham o'zining yorqin ifodasini topishi kerak. Shu nuqtai nazardan, ma'naviy-axloqiy tarbiyani ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida qarash va uni samarali tashkil etish mexanizmlarini ishlab chiqish ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning nazariy-pedagogik asoslari. Ma'naviy-axloqiy tarbiya insonning ichki dunyosi, vijdoni, or-nomusi va boshqa insonlarga bo'lgan

munosabatini shakllantirishga qaratilgan maqsadli jarayondir. Uning nazariy poydevori milliy va jahon pedagogik merosiga tayanadi.

O'zbek milliy pedagogik fikrinda (Alisher Navoiy, Ahmad Yassaviy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlar asarlarida) tarbiya bilim berishdan ustun qo'yilgan. Masalan, Abdulla Avloniy "Maktab yoxud tarbiya" asarida: "Bizga ma'naviyatli, ma'rifatli, odobli, fozil, vatanparvar farzandlar kerak", deb ta'kidlagan. Bu g'oya bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan.

Jahon pedagogikasida esa L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasi, J. Piagetning axloqiy rivojlanish bosqichlari va L. Kolbergning axloqiy fikrlash nazariyasi ma'naviy-axloqiy tarbiyaning psixologik mexanizmlarini tushunishga xizmat qiladi. Zamonaviy yondashuvlarda (masalan, kompetentsiyaviy yondashuvda) ma'naviy-axloqiy xususiyatlar "yumshoq ko'nikmalar" (soft skills) va fuqarolik kompetentsiyasining asosiy tarkibiy qismi sifatida qoraladi.

Ta'lim jarayonida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish yo'llari. Ma'naviy-axloqiy tarbiya alohida fan sifatida emas, balki ta'lim jarayonining barcha bosqichlari va yo'nalishlariga integratsiya qilingan holda amalga oshirilishi eng samarali hisoblanadi.

O'quv dasturlari va darsliklar orqali integratsiya. Har bir fan o'zining mazmuni orqali axloqiy tarbiya berish imkoniyatiga ega. Masalan, adabiyot darslarida qahramonlarning axloqiy tanlovlari tahlil qilinadi; tabiiy fanlarda ekologik madaniyat va tabiatga mehr shakllantiriladi; chet tillarini o'qitishda (EFL kontekstida) madaniyatlararo muloqot, bag'rikenglik va global axloqiy muammolar (masalan, inson huquqlari, ekologiya) muhokama qilinadi. Bu o'quvchilarda nafaqat til, balki fuqarolik va insonparvarlik kompetentsiyalarini rivojlantiradi.

Interfaol va faol o'qitish metodlaridan foydalanish. An'anaviy ma'ruzachilik usullari o'rniga bahs-munozaralar (debatlar), rolly o'yinlar, loyihali o'qitish (Project-Based Learning) va holatli tahlil (Case Study) usullari qo'llanilishi o'quvchilarning axloqiy tanlov qilish ko'nikmasini oshiradi. Masalan, "axloqiy dilemmalar" ustida

ishlash o'quvchilarga turli nuqtai nazarlarni tushunish va adolatli qaror qabul qilishni o'rgatadi.

O'qituvchi shaxsiyati va pedagogik muloqot. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning eng kuchli quroli bu o'qituvchining o'z shaxsiyati va o'quvchilarga bo'lgan munosabatidir. Pedagogik hamkorlik, hurmat va ishonchga asoslangan muhitda o'quvchilar axloqiy me'yorlarni nafaqat eshitishadi, balki ularni his qilishadi va o'zlashtirishadi. O'qituvchi o'z xulq-atvori bilan "yashaydigan darslik" vazifasini bajaradi.

Maktabdan tashqari va sinfdan tashqari ishlar. Ijtimoiy loyihalar, ko'ngillilik harakatlari (volunteerism), muzeylarga sayohatlar va madaniy tadbirlar o'quvchilarda vatanparvarlik, hamjihatlik va ijtimoiy mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega.

Zamonaviy ta'lim muhitida yuzaga keladigan muammolar va yechimlar. Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi ma'naviy-axloqiy tarbiyada yangi chaqiriqlarni keltirib chiqarmoqda:

- **Axborot xurujlari va dezinformatsiya:** Internetda axloqiy me'yorlarga zid bo'lgan kontentlarning ko'pligi yoshlar dunyoqarashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.
- **Raqamli etika muammolari:** Kiberbulling, shaxsiy ma'lumotlarning tarqalishi va virtual muloqotda madaniyatsizlik holatlari kuzatilmoqda.
- **Oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi hamkorlikning zaifligi:** Ba'zan oiladagi tarbiya usullari maktab berayotgan axloqiy qadriyatlar bilan ziddiyat tashkil qiladi.

Yechimlar:

1. **Raqamli savodxonlik va raqamli etika darslarini joriy etish:** O'quvchilarga internetda xavfsiz va mas'uliyatli xulq-atvor qoidalarini o'rgatish.
2. **Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish:** O'quvchilarda axborotni tahlil qilish, yolg'on va haqiqatni ajrata olish ko'nikmasini shakllantirish.

3. **Uch tomonlama hamkorlikni kuchaytirish:** "Oila – Ta'lim muassasasi – Mahalla" hamkorligini tizimli yo'lga qo'yish, ota-onalar uchun psixologik-pedagogik seminarlar tashkil etish.

Xulosa. Ma'naviy-axloqiy tarbiya ta'lim jarayonining qo'shimcha elementi emas, balki uning yadroviy qismidir. Bilim berish jarayonida milliy qadriyatlar va umuminsoniy axloqiy me'yorlarni uyg'unlashtirish orqali biz nafaqat malakali mutaxassis, balki vijdonli, vatanparvar va mas'uliyatli fuqarolarni tarbiyalaymiz.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari va interfaol metodlardan foydalangan holda, ma'naviy-axloqiy tarbiyani dars jarayoniga organik ravishda integratsiya qilish, o'qituvchilarning shaxsiy namunasiga tayanish hamda oila va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish bugungi kunda barkamol avlodni shakllantirishning eng samarali yo'lidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. Toshkent, 2020-yil.
2. Karimov, I. A. *Barkamol avlod O'zbekiston taraqqiyotining poydevori*. Toshkent: O'zbekiston, 1997.
3. Avloniy, A. *Maktab yoxud tarbiya*. Toshkent: O'qituvchi, 1993.
4. Kohlberg, L. *The Philosophy of Moral Development: Moral Stages and the Idea of Justice*. San Francisco: Harper & Row, 1981.
5. Nishonova, M. *O'quvchilarning ma'naviy-axloqiy madaniyatini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari*. Pedagogika jurnali, 2022, №4.
6. Lickona, T. *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*. New York: Bantam Books, 1991.
7. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.